

AMASYA TAMİMİ VE ATATÜRK'ÜN AMASYA'DAKİ FAALİYETLERİ

Yrd. Doç. Dr. MEHMET EVSİLE *

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Atatürk'ün Samsun'a çıktığı tarihe kadar Musul İngilizler, Antalya ve çevresi İtalyanlar, Adana, Antep, Maraş ve Urfa önce İngilizler, daha sonra Fransızlar ve İzmir başta olmak üzere Batı Anadolu bölgesi, Yunanlılar tarafından işgal altına alınmıştır.

Yine Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Amasya Tamiminin yayınlanmasına kadar İstanbul'da **Ahmet İzzet Paşa, I. ve II. Tevfik Paşa, I ve II. Damat Ferit Paşa** kabineleri olmak üzere toplam beş hükümet iş başına geçmiştir.

İşte ülke topraklarının önemli bir kısmının işgal edildiği ve İstanbul'da siyasal istikrarın bulunmadığı bu dönemde, **Mustafa Kemâl Paşa**, 19 Mayıs 1919 tarihinde **Dokuzuncu Ordu Müfettişi** sıfatıyla Samsun'a çıkmıştır. Ülkedeki genel istikrarsızlığa paralel olarak özellikle Karadeniz bölgesinde bir de güvenlik sorunu bulunmakta idi ve Mustafa Kemal Paşa'nın görevi, bölgede güvenliği sağlamak, yöredeki silâh ve cephanenin İstanbul'a gönderilmesini sağlamak, ayrıca bazı örgütlerin asker toplamasını önleyerek, bunları kapatmaktır. Mustafa Kemal Paşa, Ordu Müfettişliği talimatına, Genelkurmay Başkanlığı'ndaki arkadaşları vasıtasıyla daha geniş yetkiler de ilâve ettirmiştir.¹

Mustafa Kemâl Paşa'nın Samsun'a çıkar çıkmaz üzerinde durduğu konulardan biri, Anadolu'nun diğer bölgelerinde açılmış bulunan **Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak** Cemiyetleri ile temasa geçmek; ikinci olarak da

* Ondokuzmayıs Üniversitesi Amasya Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Tuncer Baykara, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İstanbul, 1991, s. 68.

Pontuscu Rum Çetelerinin bozduğu bölgenin güvenlik sorununu çözmek olmuştur. Bu konuda Samsun ve Havza'dan İstanbul'a çektiği telgraflar bilinmektedir. Ancak bölgedeki güvenlik sorununun kökü, daha Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar gitmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi'nden aldığımız belgelerde bazı bilgiler yer almaktadır. 11 Mayıs 1917 tarihinde **Giresun** Kaymakamlığı'ndan **Trabzon** Vilâyeti kanalı ile **III. Ordu Komutanlığı**'na gönderilen bir yazıda, bölgedeki **Rum Vasil Çetesi**'nin faaliyetleri hakkında şu bilgiler verilmiştir:²

2 Mayıs 1917 tarihinde kendilerini izleyen müfrezenin önünden kaçarak **Çambaşı-Mesudiye-Koyulhisar** kazaları sınırlarının birleştiği yerdeki bir Rum köyüne girmişlerdir. Birkaç saat sonra takip müfrezesi ile şakiler arasında silâhli çatışma başlamış ve şakilerden ikisi yaralanmıştır. Ertesi gün bölge halkının yardımı ile tekrar **Karahisar** (Bugünkü Şebinkarahisar)'ın Kırık nahiyesine doğru kaçtıkları anlaşılmıştır. Maden köyü halkı şakileri iâşe etmiş, yaralılarına at vermiş, köy halkından **Yorgioğlu Nikola** ile bir klavuz, çeteye yardım ettikleri için tutuklanmışlar ve bu çetenin hareketi sona erdirilmiştir.

Ancak Ordu, Giresun, Mesudiye, Koyulhisar kazaları sınırları civarında bulunan Kavurdübükü, Kavaklıca, Araşar, Açış, Madenalan, Sinanlı, Oluklu, Dargınca köylerinin bu gibi çetelere yardımcı olmaları; sahilden Koyulhisar istikametine sevk edilmiş olan Rumların, yayla zamanı olması ve yolların da ulaşımına açık bulunması dolayısıyla adı geçen bölgeye gelip eşkıyalık faaliyetlerine devam etmeleri ihtimaline karşı gereken önlemlerin alınması istenmiştir.

Bu çetenin izlenmesi faaliyetlerine **Sivas Valiliği** de katılmış ve Trabzon Valiliği'ne kendi sorumluluk bölgelerindeki durum hakkında bilgi vermiştir. Sivas Jandarma Alay Komutanlığı'ndan gönderilen bir birliğin adı geçen çeteyi izlediği, ancak **Akköy-Keşap** üzerinden Giresun istikametine giderek Sivas Valiliği sorumluluk bölgesinden çıktığı anlaşılmaktadır.

² Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Klâsör: 2883, Dosya: 335-B, Fihrist: 7-1.

Çetenin daha sonra **Buluncak**'ta bir süre beklediği, buradan kayıklarla denize açılarak firar ettiği görülmektedir. ³

Rum Vasil Çetesinin ele geçirilmesi için III. Ordu Komutanlığı, Trabzon Valiliği, Giresun Sahil Mıntika Komutanlığı, 2. Kafkas Kolordu Komutanlığı ve III. Ordu Menzil Müfettişliği arasında yazışmalar yapılmış ise de kesin bir sonucun alınmadığı belgelerden anlaşılmaktadır. ⁴

Kesin sonuç alınamamakla birlikte Birinci Dünya Savaşı yıllarında ordu birliklerinin müdahaleleri ile bölgedeki Rum çetelerinin faaliyetleri bir noktada kontrol altında tutulabilmiştir. Ancak Mondros Ateşkes Anlaşmasının imzalanmasından sonra, ordular küçültülüp, silâhlarının önemli bir kısmı ellerinden alınınca, artık hükümetin Rum çetelerine karşı bölge halkını savunmak için hiçbir kuvvete sahip olamadığı görülmektedir. Bu durum karşısında **Rum Pontus Çeteleri** genel olarak daha saldırgan bir duruma gelmişlerdir. Türk askerlerinin ellerinden silâhlarının alınmasına karşılık, özellikle İngiltere'nin Samsun'a asker çıkardığı zaman bölgedeki Rum çetelerine 10.000 adet silâh dağıttığı görülmektedir. Buna ilâve olarak Karadeniz bölgesinde sayıları az olan Rum nüfusu çoğaltmak için Rusya'da oturan ve Bolşevik idaresinde yaşayamayan Rumlar, vapurlarla Samsun ve çevresine çıkarılarak Türk topraklarına yerleştirilmişlerdir.

Yurt dışından takviye suretiyle bölgedeki Müslüman nüfusun çoğunluğuna yetişmek mümkün olamayacağı için, Rum çeteleri artık çekinmeden açıkça Müslüman çoğunluğu ortadan kaldırmak için rast geldikleri müslümanları öldürmeye ve daha sonra Müslüman köylerine baskınlar düzenleyerek katliam yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde Rum çetelerinin mezalimine sahne olan 12 kaza merkezi şu şekilde tesbit edilmiştir. Bafra, Samsun, Çarşamba, Terme, Amasya, Merzifon, Köprü (Vezirköprü), Lâdik, Gümüşhacıköy, Havza, Tokat, Erbaa, Zara. ⁵

3 ATASE Arşivi, Klâsör: 2883, Dosya: 335-B, Fihrist: 7.

4 ATASE Arşivi, Klâsör: 2883, Dosya: 335-B, Fihrist: 7-2, 7-3, 7-5, 7-9 ve 7-10.

5 **Pontus Mescesi**, (Hazırlayan: Yılmaz KURT), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayını, Ankara, 1995, s. 188.

Pontus çetelerinin faaliyet alanları bakımından **Amasya** Sancağı önemli bir yer tutmakta idi. Pontus davasını iddia edenlerin kendi tarihî rivayetlerinde Amasya'nın Pontus hükümet merkezi olduğu ileri sürülüyor, Amasya ve çevresinde bu açıdan çok ciddi faaliyet içerisinde bulunuyorlardı. Amasya şehir merkezinde Mondros Ateşkes Anlaşmasından 1920 yılı sonuna kadar Rum çeteleri tarafından işlenen cinayetlerin sayısı 23 civarındadır. Bu cinayetlerde sadece Amasya şehir merkezinde öldürülen Müslümanların sayısı 25'tir. Bundan başka 4 Müslüman yaralanmış, 17 köye saldırı yapılarak eşya ve hayvanlar gasbedilmiştir. Bu köylerden ayrıca 500 liralık ticaret eşyası çalınmış ve 31 diğer hırsızlık ve gasp olayı ortaya çıkarılmıştır.⁶

Karadeniz bölgesindeki asayişsizlik olayları, **Mustafa Kemâl Paşa**'nın Samsun'dan gönderdiği **25 Mayıs 1919** tarihli raporda da teyit edilmektedir. Bu raporda özetle şu görüşlere yer verilmiştir:⁷

"Seferberliğin başlangıcında liva dahilinde, özellikle asker kaçaklarından ve Müslüman, Rum, Ermeni gibi unsurlardan ayrı ayrı oluşan birtakım çeteler, adi hırsızlıkla arasına da öldürmelerle meşgul olmuşlar, Rum ve Ermeni sürgünü esnasında bu unsurlardan ortaya çıkan bazı çeteler ise, siyasî bir hüviyet kazanmıştır. Rusların istilâsı başlayınca, memleket içinde karışıklık meydana getirmek için bunlar, Ruslar tarafından da teşvik ve denizden desteklenmişlerdir.

Rusların yenilgisinden ateşkese varıncaya kadar olaylar ve eşkıyalık devam etmiştir.

Bugün liva dahilinde **Ünye** çevresinde bir iki Ermeni çetesinden başka Ermeni çeteleri yok denecek kadar az ve faaliyetleri hissedilmeyecek derecede etkisizdir.

Ateşkesten sonra bütün Rumlar, Yunanlılık millî emelleri ile her ta-

⁶ Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1982, s. 30-32 (Belge: 29).

⁷ Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1982, s. 30-32 (Belge: 29).

rafta şımardıkları gibi, bu bölgede de **Pontus** hükümetinin kurulması gibi bir safсата etrafında toplanmış ve bütün Rum çeteleri düzenli bir program altında tamamen siyasî bir hüviyet kazanmışlardır.

Liva dahilinde ezici bir çoğunluğu teşkil eden Müslümanlar da ürkek bir vaziyette, mal ve geleceklerinin hukukundan, kötü olaylar karşısında kırılmaktan endişe duyuyorlar. Buraya geldiğimi haber alan köylüler, biz-zat gözyaşları içinde başvurarak durumlarını arz etmekte ve bunlardan bazıları kendilerine saldıran Rum eşkıya reislerinin isimlerini söylemekten kaçınılmaktadırlar. Bu durumun gerektirdiği bütün tedbirlere başvurulmuştur."

5 Haziran 1919 tarihinde Havza'dan gönderdiği ikinci raporunda ise, özellikle Amasya çevresindeki Rum faaliyetleri hakkında bilgi veriyor: ⁸

"Rumlar nisbetsiz derecedeki azınlıklarına rağmen **Sivas** Vilâyetinin **Amasya** ve **Tokat** sancaklarında da aynı Canik livasında olduğu gibi çetecilik ve siyasî amaçlı örgütler kurup faaliyet gösteriyorlar. Bugün özellikle Canik'le sınır olması sebebiyle **Amasya** livası sınırları içinde yirmibir Rum çetesi görülmektedir. Bunların liderleri, faaliyet gösterdikleri yerler ve çıkardıkları en son olaylar kayıtlara geçmiştir. **Tokat** livasında da dikkat çekici olmak üzere ve yine Canik livası hududunda, Amasya'nın **Lâdik** ilçesi doğusunda **Erbaa** ilçesinde, kısmen de **Niksar**'da avenesi kuvvetli beş Rum çetesi vardır.

Hristiyan azınlıkları şımartıp, çalınca hareketlere yönelten Rum ve Ermeni kundakçıları, güvenliği yabancılara karşı bozuk göstermek için işgal ve müdahaleyi davet etmek, özellikle yabancı subayların bulunduğu yerlerde hükümetle hiç temas etmeyerek doğruca yabancılara müracaat etmek suretiyle Müslümanlar aleyhine olaylar çıkartılması gibi tutum ve davranışlarını sürdürüyorlar." ⁹

⁸ A.g.e., s. 34-36 (Belge: 34).

⁹ Yukarıdaki belgelerden çetecilik olaylarının Ünye-Erbaa-Niksar-Koyulhisar-Şebinkarahisar - Giresun hattı arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Bugün de bazı terör örgütlerinin aynı bölgeyi eylem alanı olarak seçmeleri dikkat çekicidir. Bunun, bölgenin coğrafi özelliklerinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Mustafa Kemâl Paşa'nın bir taraftan ülke bütünlüğünün sağlanması yolunda millî cemiyetlerle diyalog kurduğu, diğer taraftan Karadeniz bölgesindeki asayişsizlik durumuna çareler aradığı bir sırada İstanbul'da bir-biri peşi sıra gelen hükümetlerle siyasal istikrar bozulmuş ve hükümet üzerindeki İngiliz baskısı iyice artmıştı. Bu baskının bir sonucu olarak İngilizlerin isteği ile **8 Haziran 1919** tarihinde Mustafa Kemâl Paşa, İstanbul'a geri çağırılmıştır.¹⁰

Ancak Mustafa Kemâl Paşa'nın İstanbul'a dönmek gibi bir niyeti yoktur. Nitekim o günleri **Nutuk**'ta şöyle anlatıyor:¹¹ "Anadolu'ya geçeli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün ordu birlikleriyle temas ve bağlantı sağlanmış; millet mümkün olduğu kadar aydınlatılarak dikkatli ve uyanık bir duruma getirilmiş, millî teşkilât kurma düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Genel durumu artık bir komutan ile yürütüp yönetmeye devam imkânı kalmamıştı. Yapılan geri çağırma emrine uymamış ve onu yerine getirmemiş olmakla birlikte, millî teşkilât ve hazırlıkların yönetimine devam etmekte olduğuma göre, âsî duruma geçmiş olduğuma şüphe edilemezdi. Bundan başka ve özellikle girişmeye karar verdiğim teşebbüs ve faaliyetlerin köklü ve şiddetli olacağını tahmin güç değildi. O halde, yapılacak teşebbüs ve faaliyetlerin bir an önce şahsî olmak niteliğinden çıkartılması, mutlaka bütün bir milletin birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir hey'et adına olması gerekli idi."

Konuyu siyaset bilimi açısından değerlendiren Prof. Dr. Sina Akşin, şu yorumu yapıyor: "Mustafa Kemâl'in İstanbul'a çağırılması, O'nun Anadolu'daki durumunu etkilemiştir. En azından elindeki geniş yetkileri artık eskiden olduğu gibi kullanamayacaktır. Bunun için Anadolu'da giriştiği teşebbüs ve faaliyetleri, tamamen kendi inisiyatifinde olan kişisel faaliyetler olmaktan çıkartıp, **bütün bir milletin birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir hey'etin** ortaya çıkması, kendisinin de bu hareketin önderi olması gereği ortaya çıkmıştır. Bu, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde elde edilecektir. Ancak kongrelere kadar komutan ar-

¹⁰ Kemal Atatürk, **Nutuk** (Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1995, s. 20.

¹¹ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 21.

kadaşlarının da bu statüyü kabul etmeleri gerekiydi. Amasya toplantısı ve kararları bunu sağlayacaktır. ¹²

10 Haziran 1919 tarihinde Havza'da yayınladığı bir tamimle Mustafa Kemâl Paşa, Üçüncü Odu Müfettişliği'nden ¹³ ulusal önderliğe geçişin hazırlıklarına başlamıştır. Bu tamime göre, bazı yerlerdeki Müdafaa-i Hukuk, Redd-i İlhak Cemiyetleri gönderdikleri telgraflarda, **milletin hukuku ve istiklâlini müdafaa gayesiyle** kendisinin girişimlerde bulunmasını istemişlerdir. Buna karşılık Mustafa Kemâl, millî emeller uğrunda milletle beraber sonuna kadar çalışacağına mukaddesatı adına söz verdiğini bildirmiştir. Böylece Mustafa Kemâl Paşa, millî mücadelenin önderliğine aday olmuş oluyordu. ¹⁴

Mustafa Kemâl Paşa ve beraberindekiler, Havza'da bu tamimi yayınladıktan sonra **12 Haziran 1919** günü Amasya'ya geçmişlerdir. ¹⁵

Mustafa Kemâl Paşa ve beraberindekiler, Amasya'da coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmışlardır. Karşılama şehrini önde gelen kişileri hazır bulunmuşlardır: ¹⁶

Hacı Hafız Tevfik Efendi (Müftü, İl Genel Meclisi Üyesi),
Abdurrahman Kâmil Efendi (Vaiz),

¹² Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul, 1992 (2. Basım), Cilt: I, s. 423.

¹³ Mustafa Kemâl Paşa, Dokuzuncu Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun'a çıkıktan yaklaşık bir ay kadar sonra İstanbul hükümeti, yaptığı bir düzenleme ile ordu birliklerini üç müfettişlik bölgesine ayırmıştır. Mustafa Kemâl Paşa'nın sorumluluk sahası, Üçüncü Ordu Müfettişliği olarak tesbit edilmiştir. ¹⁴ Haziran 1919 tarihinden itibaren Mustafa Kemâl Paşa resmî yazışmalarında Üçüncü Ordu Müfettişi sıfatını kullanmıştır. (Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları I*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1995, s. 69-70).

¹⁴ S. Akşin, a.g.e., Cilt: I, s. 423-424.

¹⁵ Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler - Belgeler*, Ankara, 1992, s. 24. Mustafa Kemâl Paşa'nın Amasya'ya geldiği tarih, Prof. Dr. Sina Akşin'in adı geçen eserinde (s. 424), 13 Haziran 1919 olarak verilmektedir. Bugün Amasya'da o günün hatırasını yaşatmak üzere bir lisenin adı, 12 Haziran Lisesi'dir, Amasya şehir stadyumunun adı, 12 Haziran Stadyumu'dur. 12-22 Haziran tarihleri, valilik tarafından Amasya Festivali olarak kutlanmaktadır. Resmî kutlamalarda 12 Haziran tarihi esas alındığı için biz de Mustafa Kemâl Paşa'nın Amasya'ya geldiği tarih olarak 12 Haziran gününe riayet ediyoruz.

¹⁶ H. Menç, a.g.e., s. 27. Buradaki isimlerin çoğunluğu, Cemâl Kutay'ın *Kurtuluş Savaşı'nın Maneviyat Ordusu* isimli eserinde yer almıştır. Diğerlerini yazar, kendi mahallî araştırmaları sonucunda tesbit etmiştir. Konu, şerhli bir konu olduğu için biz o kişileri de Atatürk'ü karşılama şerefinden mahrum bırakmamak için bunların tamamının karşılama hey'etinde oldukları bilgisine itibar ediyoruz.

Topçuzade Mustafa Bey (Belediye Başkanı),
 Hoca Burhaneddin Efendi,
 Şeyh Cemaleddin Efendi,
 Harputîzade Hasan Efendi,
 Ali Efendi (Eytam Müdürü),
 Hacımahmutzade Mehmet Efendi,
 Miralayzade Hamdi Efendi,
 Kofzade Hafız Mustafa Efendi,
 Şirinzade Mahmut Efendi,
 Melekzade Süleyman Efendi,
 Kahvecizade Mehmet Efendi,
 Veysibeyzade Sıtkı Bey,
 Seyfizade Ragıp Efendi,
 Arpcızade Hürrem Bey,
 Topçuzade Hilmi Bey,
 Yumukzade Hamdi Efendi,
 İsmail Hakkı Paşa,
 Yörgüçzade Rasim Efendi,
 Lütfi Bey,
 Komiser İsmail Bey,
 Komiser Muavini Osman Efendi,
 Abdurrahman Rahmi Efendi (Telgraf Memuru)

O günkü coşkuyu ve heyecanı yaşamış olan Vaiz Abdurrahman Kâmil Efendi'nin torunu **Nafiz YETKİN**, hatıralarında karşılama törenini şu şekilde anlatıyor: ¹⁷

"Mustafa Kemâl Paşa Amasya'ya geldiği zaman, ben 12 yaşında Amasya Mekteb-i Sultanî, İbtidâî beşinci sınıfta idim. Babam Mekteb-i Sultanî'de yabancı dil, Arapça, Farsça ve din dersleri öğretmeni idi. Çok iyi hatırlıyorum, okulda Mustafa Kemâl Paşa askerleri teftişe gelecekti."

¹⁷ H. Menç. a.g.e., s. 32-33.

O'nu karşılamaya gideceğiz diye konuşmalar oluyordu. Öğretmenlerde bir telâş var, biz yaşımız icabı olsa gerek bu teftiştten birşey anlamıyoruz. Nihayet 12 Haziran Perşembe günü sabahı temiz elbiselerimizi giyerek okula geldik. Öğretmenler bizi gözden geçirdikten sonra sıraya dizdiler. Amasya'nın Samsun tarafından gelen yolun üst kısmında bulunan Cülûs tepe denilen yere getirdiler. Bir düdük sesi ile dur ve rahat emri verdiler. Bizleri çimlerin üzerine oturtular. Cülûs tepenin daha ilerisinde bulunan Gezirlik mevkiinde yayalar ve daha ileri ve Boğaz mevkiinde atlı arabası olan kişiler Mustafa Kemâl Paşa'yı karşılamak üzere gitmişlerdi.

Biz Cülûs tepede bizi bekleyen bir nöbetçi öğretmen ile kaldık. Diğer öğretmenler daha ileri gitmişlerdi. Akşam yaklaşıyor, biz halâ bekliyorduk. Şu heyecanlı ânı hiç unutamam. Amasyalı Ziya Efendi adında bir jandarma çavuşu vardı. Atını koşturarak bulunduğumuz yere geldi. Mustafa Kemâl Paşa'nın geldiğini bildirdi. Biz çılgınca alkış tuttuk. Tuttuk ama haberi geldi, Mustafa Kemâl Paşa gelmedi. Öğretmenlerimiz soluk soluğa koşarak yanımıza geldiler. Hemen bir düdük sesi ile bizleri bir araya toplayıp yolun kenarına getirerek, muntazam bir şekilde dizdiler.

Hava kararmaya başladı. Orada bulunan fenerleri yakılmış, önlerinde siyah kalpaklı, yakası açık, cepleri üzerinden ceketli, çizmeli, mahmuzları pırl pırl parlayan dizden yukarısı geniş pantolonlu, sert adımlar atan kahramanın yanında bulunan arkadaşları ile birlikte geldiğini gördük. Arkasında atlı, arabalı, yaya yürüyen karşılayıcılarla birlikte önümüze kadar geldi durdu. Etrafa bakınıyordu, halk kaynaştı, etrafında toplandı. Paşa hiç konuşmuyor, keskin bakışlarla etrafa göz gezdiriyordu. Mustafa Kemâl Paşa, etrafı süzdükten sonra, **Merhaba Amasyalılar!** dedi. Halkla birlikte biz de **Çok yaşa Paşam!** diye karşılık verdik.

Karşılıklı tanışma merasiminden sonra Mustafa Kemâl Paşa otomobile bindi, kalabalık halkın büyük tezahüratı ile birlikte yavaş yavaş şehrin merkezine doğru hareket etti. Kuş Köprü (Künç Köprü)'ye kadar geldiği zaman, köprü'nün girişinde, ikinci bir kalabalık ahalinin sevgi gösterileriyle karşılaştılar. Bu sevgi gösterisi karşısında, Paşa otomobilinden indi, **Merhaba Amasyalılar!** dedi. Artık Amasyalılarla tek

yürek olunmuştu. Dilek ve istekleri dinlemeye başladı. Hem yürüyor, hem dinliyordu. Bu yürüyüş Hükümet Konağı'nın önünde noktalandı."

Mustafa Kemâl Paşa, Amasya'ya geldiği gün hükümet konağında misafir edilmiştir. Daha sonra Amasya'da kaldıkları sürece 5. Kafkas Tümeninin karargâhı olan **Saraydüzü Kışlası**'nda ikamet etmişler ve Amasya Tamimi de bu binadan bütün yurda duyurulmuştur.¹⁸

Amasya'ya gelir gelmez Mustafa Kemâl Paşa'nın ilgilendiği ilk konu, **Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**'nin kuruluşu hakkında vatandaşları aydınlatmak ve şehrin ileri gelenlerini bu konuda teşvik etmek olmuştur. İlk olarak bu konu ile ilgilenmenin önemli gerekçeleri vardır. Çünkü halkın cemiyetler halinde teşkilâtlanarak kendi haklarını savunmaya başlaması, millî mücadelenin en önemli temellerinden birisini oluşturmaktadır. Bu şekilde halk, kendi kaderine sahip çıkarak geleceğini de tayin etmek istemektedir. Çünkü oturdukları topraklar için İstanbul'daki hükümet tarafından, kendi isteklerine aykırı çözüm yoluna gidileceği şüphesi belirmiştir. İşte bu sebeple halk, cemiyetler kurarak kongreler tertipleyerek bu tür çözümlere izin vermeyeceğini İstanbul'a ve dünyaya açıklayabiliyordu.¹⁹ Bu yapı, millet hakimiyeti fikrinin temelini teşkil ettiği gibi, Amasya Tamiminin de ana fikrini teşkil etmektedir. Bu hususu dikkate alan Mustafa Kemâl Paşa, kendisini dinleyenlere şunları söylemiştir:²⁰

Memleketin her tarafında ateşli çalışmalar başladı. Türk vatanseverlerinin gayretleriyle batı memleketlerinde millî cepheler kuruldu. Güneyde Fransızlarla elbirliği yapan Ermenilere karşı saldırıya başladılar. Amasyalılar ne duruyorsunuz? Burada da mutlaka her türlü haklarımızı korumak üzere Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurmalıyız.

18 H. Menç, a.g.e., s. 104. Bu bina bugün ayakta değildir. 1922 yılında kurulan Merkez Ordusunun da karargâhı olarak hizmet görmüş, daha sonra yıkılarak yerine eski Orduevi binası yapılmıştır. Amasya Valiliği'nin bu binayı Atatürk'ün ikametgâhı olduğu zamanlardaki fotoğraflarına göre yeniden inşa etmek şeklinde bir projesi olduğu bilinmektedir.

19 T. Baykara, a.g.e., s. 63.

20 H. Menç, a.g.e., s. 43.

Amasyalılar, Mustafa Kemâl Paşa'nın bu isteğini yerine getirmek üzere çalışmalarına başlamışlardır. Müftü Tevfik Efendi'nin başkanlığında şehrin ileri gelenleri, cemiyetin kurulabilmesi için kendi aralarında bir toplantı yaptıktan sonra nüfuzlu aileler tek tek ziyaret edilerek konu hakkında bilgi verilmiştir. **14 Haziran 1919**'da Atik-i Âli mektebinde genel bir toplantı yapılmıştır. Toplantı devam ederken Mustafa Kemâl Paşa ve arkadaşları da toplantının yapıldığı yere gelmişlerdir. Mustafa Kemâl Paşa burada bu cemiyeti kuranların ülkeye ve millete faydalı hizmetler yapacaklarına olan inancını ifade ederek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çalışma şeklini izah etmiştir. Bundan sonra cemiyet üyelerinin ve başkanının seçimi gerçekleştirilerek **Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**'nin kuruluşu tamamlanmıştır.

Müftü Tevfik Efendi'nin başkanlığında kurulan cemiyette şu üyelerin görev aldıkları tesbit edilmiştir: ²¹ Abdurrahman Kâmil Efendi, Hoca Bahâeddin Efendi, Şeyh Cemaleddin Efendi, Harputîzade Hasan Efendi, Topçuzade Mustafa Bey (Belediye Başkanı), Eytam Müdürü Ali Efendi, Topçuzade Hilmi Efendi, Hacımahmutzade Mehmet Efendi, Miralayzade Hamdi Bey, Kofzade Mustafa Efendi, Şirinzade Mahmut Efendi, Melekzade Süleyman Efendi, Veysibeyzade Sıtkı Bey, Seyfizade Ragıp Efendi, Yumukosmanzade Hamdi Efendi ve Arpacızade Hürrem Efendi.

Ülkenin her tarafında, herhangi bir aksaklık ortaya çıkması halinde olaylardan haberdar olabilmek ve kurulması plânlanan cemiyetlerden hangilerinin kurulmuş olduğunu veya daha önce kurulmuş cemiyetlerden halen çalışmalarına devam edenler olup olmadığını öğrenmek için daha Havza'da iken Anadolu'nun her yerine telgraflar çekilmiştir. 8 Haziran 1919'da Diyarbakır Valiliği'nden Kürt Cemiyeti hakkında bilgi veren bir telgraf alınmıştır. Bu telgrafta Diyarbakır'daki Kürt Kulübü'nün İngilizlerin teşvikiyle bir Kürdistan kurulması amacını izlediği ve dernekler kanununa uymadığı için kapatıldığı bildirilmiştir. ²² Bunun üzerine **15 Haziran 1919** tarihinde Mustafa Kemâl Paşa, Amasya'dan Diyarbakır Valiliği'ne konu ile ilgili olarak şu telgrafi çekmiştir: ²³

21 H. Menç, a.g.e., s. 43.

22 H. Menç, a.g.e., s. 52.

23 H. Menç, a.g.e., s. 52-53.

"Bütün memleketin varlığını ve bağımsızlığını kurtarmak için birleştiği şu tarihî günlerde, bir yabancı milletin himayesine sığınarak aşağılık ve tutsak yaşamayı yeğ tutan her türlü görüşün, memleketi ayrılıklara düşürecek her türlü derneğin dağıtılması pek vatanî ve gerekli bir görev olmakla Kürt Kulübü hakkındaki hareket tarzınız acizlerince de pek uygun görülmüştür. Şu kadar ki, İtilâf Devletlerinin hak zedeleyici tutumları sonucu İzmir'in Yunanlılar'a işgal ettirilmesi etkisiyle ülkenin en ücra köşesinde bile doğan büyük pişmanlık her türlü siyasal ihtiraslar ve çıkardığı amaçlardan temiz olmak üzere Müdafaa-i Hukuk u Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerini doğurmuş ve bu cemiyetlere hangi siyasi zümreye bağlı olursa olsun, her Türk, her Müslüman katılmış ve millî vicdanın eylemleri olarak gösterilmesi bütün cihana bu suretle duyurulmuştur. Bu nedenle Diyarbakır ve bağlı yerlerinde Müdafaa-i Hukuk u Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin oluşmasına ve kurulmasına yardımcı olunmasını önemle salık veririm. Ve Kürt Kulübünün üyeleriyle bugünkü aciz telgraf yazım çerçevesinde görüşülerek uzlaşmak uygundur efendim."

Bu telgraftan Mustafa Kemâl Paşa'nın ülkenin her yerinde millî cemiyetlerin kurulmasına ne kadar önem verdiği ve buna bağlı olarak bu cemiyetlerin millî mücadele açısından yüklendikleri fonksiyon bir kere daha anlaşılacaktır.

15 Haziran 1919 günü Mustafa Kemâl Paşa'nın ilgilendiği diğer bir konu da Birinci Dünya Savaşı sırasında Halep'te görevli iken tanışmış olduğu Irak aşiret reislerinden **Acemi (Uceymi) Sadun Paşa**'ya bir mektup göndererek, **kutsal hilâfet makamı etrafında toplanmanın gerekliliği** hakkındaki görüşlerini ifade etmek olmuştur.²⁴

18 Haziran 1919 günü Edirne'de **I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey**'e çekilen telgraf adeta Amasya Tamiminin sinyallerini vermektedir. Diyarbakır Valiliği'nden sonra Edirne'deki kolordu komutanlığı ile temasa geçilmiş olması, doğusu ve batısıyla ülke bütünlüğünün gözetilmiş olduğu hususunu ispat etmektedir. Cafer Tayyar Bey'e gönderilen telgrafın içeriği şöyledir:²⁵

24 H. Menç, a.g.e., s. 49.

25 Kemal Atatürk, **Nutuk**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1981, Cilt: III, s. 910-911, (Vesika: 19)

"Millî istiklâlimizi boğan ve ülkemizin bölünmesini hazırlayan İtilâf devletlerinin çalışmaları ve merkezî hükümetin çaresiz durumu bilinmektedir. Milletın geleceğini bu şekildeki bir hükümete teslim etmek, yıkılmaya boyun eğmek demektir. Bütün Anadolu halkı, millî istiklâli kurtarmak için baştan aşağı tekvücut bir hale getirilmiş ve bütün komutanlar ve arkadaşlarımız yüksek bir özveri ile ortak bir karar etrafında toplanmışlardır.

Vali ve mutasarrıfların hemen tamamı da bu halka etrafına alınmıştır. Bu yüce hedef için Müdafaa-i Hukuk u Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetleri yaygınlaştırılmıştır. Anadolu'daki örgütlenme kaza ve nahiyelere kadar genişletiliyor. İngiliz himayesinde bağımsız bir Kürdistan teşkili hakkındaki İngiliz propagandası ve bunun taraftarları da bertaraf edildi. Kürtler de Türklerle birleşti.

Trakya Cemiyeti ve Edirne Vilâyeti Müdafaa-i Hukuk u Milliye Cemiyeti ile de elele vermek ve bütün Anadolu ve Trakya Müdafaa-i Hukuk u Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerini birleştirmek ve Anadolu ve Rumeli'deki bütün vilâyetlerin temsilcilerinden oluşacak kuvvetli bir merkez kurulu oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu kurulun İstanbul'un denetiminden ve yabancı devletlerin baskı ve denetiminden tamamıyla kurtulması ve milletin gür sesini dünyaya duyuracak şekilde Anadolu'nun merkezinde ve en uygun olarak Sivas'ta toplanması uygun görülmüştür. Gerekirse İstanbul'da olağanüstü yetkilere sahip olmamak üzere bir temsil hey'eti bulundurulabilir. Ben İstanbul'da iken Trakya Cemiyeti üyeleriyle fikir alışverişinde bulunmuştum. Şimdi zamanı geldi, gerekirse gizlice görüşerek derhal örgütlenmelerde bulunulmasını ve buraya kıymetli bir iki kişinin üye olarak ve kimliklerini gizleyerek Samsun veya demiryolu üzerinden yola çıkarılmasını ve onlar gelinceye kadar da Edirne ilinin vekil ve koruyucusu olmak üzere Anadolu'da beni temsil ettiklerine dair bir belgenin imzanızla ve şifreli telgrafla bildirilmesini rica ederim.

Bu istiklâl amacı sağlanıncaya kadar tamamıyla milletle birlikte özveri ile çalışacağıma mukaddesatım üzerine yemin ve bunu gördüğüm millî arzu üzerine her tarafa bildiririm. Artık benim için Anadolu'dan hiçbir yere gitmemek kesindir. Bu karar bütün arkadaşlarımızın karar ve görüşlerine

dayanmaktadır. Gözlerinizden öperim. Telgrafın ulaştığının bildirilmesini bekliyorum."

Cafer Tayyar Bey'e gönderilen bu telgraf metninin dikkat çeken bir yönü, Sivas'ta millî bir kongre toplanması kararının ilk defa dile getirilmiş olmasıdır. Diğer bir dikkat çekici husus, Trakya bölgesinin de ülke bütünlüğünden ayrı düşünülmemeyeceğini bir defa daha teyit etmesidir. Çünkü mütareke döneminde Edirne'de kurulan Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hedeflerinden biri, eğer İstanbul'daki hükümet, özellikle doğu Trakya bölgesini koruyamazsa buradaki Türk varlığını korumak üzere geçici bir hükümet kurma düşüncesi idi.²⁶ Ancak bu belge ile, Trakya halkına da gereken güvence verilmiş, oraların da ülke bütünlüğü içerisinde düşünüldüğü mesajı ciddî bir şekilde ulaştırılmıştır.

19 Haziran 1919 tarihinde **Hüseyin Rauf Bey** ile **Ali Fuat Paşa**, Amasya'ya gelmişlerdir. Hüseyin Rauf Bey, İstanbul'dan Bandırma'ya geçmiş, önceden Mustafa Kemâl Paşa ile verdikleri karar gereği İzmir cephesine yakın olan bölgeleri dolaşmıştır. Balıkesir, Manisa, Alaşehir havalisini dolaşarak Afyonkarahisar'a uğramış ve oradan da Ankara'ya Ali Fuat Paşa'nın yanına gelmiştir. Yaptığı temaslar ve topladığı bilgilerden istifade edilmiştir. Amasya'daki karşılama anını Ali Fuat Paşa, hatıralarında şöyle anlatıyor:²⁷

"Başta Mustafa Kemâl Paşa olmak üzere Amasyalılar'ın candan tezahüratı ile karşılandık. Tören cidden parlaktı. Bizi karşılamaya hemen hemen kasabanın bütün halkı çıkmıştı. Arabalardan indiğimiz zaman Paşa,

– Sizleri zahmete soktuk, fakat buluşmamız çok iyi oldu, dedi. Hepimizin ellerini hararetle sıktı."

20 Haziran 1919 Cuma günü Mustafa Kemâl Paşa'nın teşviki ile Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından, yaklaşık 30.000 kişinin

26 M. Fahrettin Kurzioğlu, *Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları*, Erzurum, 1977, s. 23.

27 Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul, 1953, s. 70.

katıldığı büyük bir miting yapılmıştır. Mitingin Cuma günü yapılması, köylerden gelen halkın da katılımına imkân vermiştir. Mitingde konuşan Mustafa Kemâl Paşa, Türk milletinin geleceği ile ilgili aşamaları birer birer açıklayarak, bir millî silkinme ile geçirilen felâketlerin mutlu bir sonuca ulaşabileceğini ifade etmiştir.²⁸

22 Haziran 1919 günü, artık tarihî bir gündür. Ülkenin bütün bölgelerindeki işgal olayları, millî cemiyetlerin faaliyetleri, İstanbul'daki hükümetlerin tavırları, bölgenin güvenlik sorunu ve daha pek çok konu üzerinde çalışılarak bir durum değerlendirmesi yapılmış ve bazı kararlara varılmıştır. Türk tarihinde önemli bir yeri olan **Amasya Tamimi**, bugün açıklanmış ve bütün ülkeye duyurulmuştur. Amasya Tamimi'nin içeriği şöyledir:²⁹

1- Vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir. Merkezî hükümet, İtilâf Devletlerinin baskı ve kontrolü altında bulunduğu için üzerine aldığı sorumluluğun gereğini yerine getirememektedir. Bu durum, milletimizi yok olmuş gibi gösteriyor. Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin içinde bulunduğu durum ve şartların gereğini yerine getirmek ve haklarını gür bir sesle cihana duyurmak için her türlü baskı ve kontrolden uzak millî bir hey'etin varlığı zorunludur. Bunun için her taraftan gelen teklif ve millî istek üzerine Anadolu'nun her bakımından en güvenli yeri olan Sivas'ta millî bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için bütün illerin her sancağından parti farkı dikkate alınmaksızın milletin güvenini kazanmış üç temsilecinin mümkün olan en kısa zamanda yetişmek üzere yola çıkarılması gerekmektedir. Her ihtimale karşı, bu iş, millî bir sır olarak tutulmalı, gösterişe meydan verilmemeli ve temsilciler, gerektiğinde yolculuklarını kendilerini tanıtmadan yapmalıdırlar.

2- Doğu illeri adına, 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre toplanması kararlaştırılmıştır. Bu kongre için zikredilen illerin Müdafaa-i Hukuk u

²⁸ H. Menç, a.g.e., s. 75-77.

²⁹ Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt III, s. 915-916 (Vesika: 26) Ancak burada sadece tamim edilen maddeler bulunmaktadır. Bu tamimi yürütmekle ilgili kurum ve kişiler ile o günkü bazı sorunlara çözüm getiren diğer maddeler yer almamıştır. Bu maddelerle birlikte Amasya'da alınan kararlar A. Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, s. 73-74'den alınmıştır.

Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinden seçilmiş üyeler Erzurum'a doğru yola çıkmışlardır. O tarihe kadar öteki il temsilcileri de Sivas'a gelebilirlerse, Erzurum Kongresinin üyeleri de Sivas genel kongresine katılmak üzere Sivas'a hareket edeceklerdir.

3- Bu maddelere göre temsilcilerin Müdafaa-i Hukuk u Milliyet Cemiyetleri, belediye başkanlıkları ve diğer usullerle seçimi ve hareketleri ve isimlerinin bildirilmesini rica ederim.

4- Bu mutabakatın uygulanmasına Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemâl Paşa, Eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, 13. Kolordu Komutan Vekili Albay Cevdet, 3. Kolordu Komutanı Albay Refet Bey, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey, İkinci Ordu Müfettişi Cemâl Paşa, 12. Kolordu Komutanı Albay Selâhattin Bey, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Bursa'da 17. Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami Bey, Edirne'de Kolordu Komutanı Albay Tayyar Cafer Bey ve diğer bazı idarî ve askerî kişiler tarafından çalışılacaktır. Bundan başka eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Bayındırlık Bakanı Ferit Bey, Ayan üyelerinden Ahmet Rıza Bey gibi kişilerin fikir ve görüşü alınacaktır.

5- Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk u Milliyet Cemiyetlerinin verecekleri telgrafların çekilmeyeceği Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü tarafından bildirilmiştir. Bu husus kesinlikle reddedilerek haberleşmenin derhal sağlanması için tezahüratta bulunulacak, haberleşme sağlanıncaya kadar devam edilecektir.

6- Askerî ve millî örgütlenme hiçbir surette ilga edilmeyecektir. Komuta hiçbir surette ve hiçbir kimseye terk edilmeyecektir. Ülkenin herhangi bir bölgesinde meydana gelecek düşman işgali, bütün orduyu ilgilendirecek ve ortaya çıkacak duruma göre ülkenin savunması hep birlikte yapılacaktır. Bu sebeple komutanlar, derhal birbirlerini haberdar edeceklerdir. Silâh ve mühimmat kesinlikle elden çıkarılmayacaktır.

Bu kararların altında Mustafa Kemâl Paşa, Ali Fuat Paşa, Hüseyin Rauf Bey, Albay Refet Bey ile Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Baş-

kamı Albay Kâzım, kurmay hey'etinden tebliğ işleriyle görevli memur Hüsrev Bey, askerî makamlara şifreleyen yaver Muzaffer Bey ve sivil makamlara şifreleyen bir memurun imzaları bulunmaktadır.³⁰

Amasya Tamimi'nin tarihî, hukukî, sosyolojik ve diğer açılardan yorumlanması biraz sonraya bırakarak, bu belgenin altında imzası bulunanların değerlendirmelerini görelim:

Amasya Tamimi hakkında imza sahiplerinden Ali Fuat Paşa'nın değerlendirmesi şöyledir: Ali Fuat Paşa, Amasya kararlarının kıymetini ifade ederken, **kişisel ve bölgesel girişimler birleştirilmiş, bütün milletin, istiklâl ve vatanın uğradığı tehlike etrafında bütünleşmiş olduğu gerek dışarıya gerekse içeriye gösterilmiştir** dedikten sonra, **Mukaddes İttifak** adını verdiği bu kararların **toplayıcı bir ruh taşıdığını** ifade ederek, bunun **başlıca etkeninin Mustafa Kemâl Paşa** olduğunu söylemektedir.³¹

30 Kemal Atatürk, **Nutuk** (Haz: Z. Korkmaz), s. 22. Burada zikredilen memurun Amasya Postahanesi telgrafçılarından **Abdurrahman Rahmi Bey** olduğu tesbit edilmiştir. Abdurrahman Rahmi Bey, o tarihî günleri şöyle anlatmıştır: "Çektiğim telgraflar içerisinde neler neler yoktu. Bütün ordu komutanlıklarına, millî teşkilâtlara, valiliklere, mutasarrıflıklara hitaben hazırlanmıştı. Tabii İstanbul ile olan irtibat da zaman zaman ağırlık kazanıyordu.

Amasya'da önemli şeylerin cereyan ettiğini anlıyordum. Evime bazı geceler çok geç vakitlerde geliyor, hemen istirahat çekiliyordum. Amasya Postahanesindeki arkadaşlarımla gündür irtibat halinde değildim. Onlardan hiçbir değişik menileket haberi de alamıyordum. Saraydüzü Kışlasındaki muhaberatın dışında tecrit edilmiş halde idim. Ancak, zaman zaman Hayati Bey, çevirdiği şifrelerden bazı haberler istediği zaman, belki de konuşmak ihtiyacı ile, bana aktarıyordu. Nitekim bu yolla 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın Amasya'ya geldiğini, gene Hüseyin Rauf Bey'in de Amasya'da bulunduğunu öğrendim. Hattâ Hayati Bey'in odasına girerken Rauf Bey'le Ali Fuat Paşa'yı, Mustafa Kemâl Paşa'nın odasının kapısından çıkarken görmüştüm. Gündür devam eden şifre trafiğinin bu mülakatı hazırladığını gene Hayati Bey'in olağanüstü çalışmasından sezinlerken, çabaların ürüntünün önüme konulmuş olduğunu gördüm.

Hayati Bey, elinde bir tomar kâğıtla gelmiş ve yanıma oturmuştu. Ancak ikazda bulunmasa onu da nutat telgraflar arasında zannedebilirdim. Bana dönerek ve elindeki kâğıtları göstererek:

– Rahmi Efendi, bu çok önemli telgrafı hepsine ve herşeye tekaddüm ederek çekeceksin. Bunun keşidesi sona erdiği zaman Paşa hazretlerine bildireceğim. Tkelgraf çekilene kadar makine başından ayrılmamamı emrettiler, dedi.

Ben o sırada Kastamonu bağlantılı bir telgraf çekiyordum. Hayati Bey'in bu talimatı üzerine hemen karşı merkeze devre dışı kalacağımı bildirdim. Kaydı olan metni geçmeye başladım. Telgraf, bütün askerî birliklere, valilik ve mutasarrıflıklara, bütün idarî merkezlere ve Kuvva-i Milliye teşkilâtına keşide ediliyordu. Ben Amasya Tamimini mors alfabesine döktüğüm halde muhteviyatını bilemiyordum. Bir gün sonra Çorum merkezindeki arkadaşşımdan öğrendim. O bana bir gün sonra bir telgraf keşidesi sırasında Sivas'ta kongre toplanacağını söylüyor, benim bilgim olmadığını ifade etmem üzerine de biraz istihza ile, "Postacının kulağı vardır ama gözü de vardır, sende hangisi yok Rahmi efendi" diyordu. Bir gün önce keşide ettiğim önemli şifrenin bu olduğunu öğrenmiş oluyordum.

Nasıl bilebilirdim, ilerde kurulacak genç Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli vesikası olacak Amasya Tamimi'nin geleceğimizin ve devletimizin en kalın hatları ile bu tamimde şekilleneceğini. Ve gene nasıl bilebilirdim bu son derece önemli vesikanın, bir tamimin hat ve noktalar haline getirilerek, benim parmaklarımla, memlekete ve cihana duyurulacağını..." (H. Menç. a.g.e., s. 100-101.

31 A.F. Cebesoy, a.g.e., s. 76.

Hüseyin Rauf Bey ise, bu kararları, **daha İstanbul'da iken Mustafa Kemâl Paşa ile yaptıkları görüşmelerde, üzerinde ittifak ettikleri esasları kapsadığı** şeklinde yorumlamıştır. ³²

Yine Ali Fuat Paşa'nın hatıralarında Kâzım Karabekir Paşa'nın, Amasya kararları ile ilgili olarak, **Mustafa Kemâl Paşa da aynı şekilde Kâzım Karabekir Paşa ile muhabere etmiş, O'nun da muvafakat reyini almıştı** diyor. ³³ Ancak Amasya'da alınan kararların 23 Haziran 1919 tarihinde bir şifre ile Kâzım Karabekir Paşa'ya bildirilmesi üzerine, Kâzım Karabekir Paşa, **Ben bu şifreye uzun cevabı uygun bulmadım. 17 Haziran tarihli düşüncelerimin iyi karşılanmasını yeterli gördüm** şeklinde karşılık vermiştir. Bu sözlerden Kâzım Karabekir Paşa'nın Amasya kararlarının açıklanmasını tam olarak tasvip ettiği izlenimini almak bir hayli zor görülüyor. Çünkü 17 Haziran 1919 tarihli telgrafında Kâzım Karabekir Paşa, **vaktinden evvel yapılacak bir hareketin sakıncalarından bahsetmektedir.** ³⁴ Dolayısıyla kararlara iştirak etmekle birlikte zamanlama olarak uygun bulmadığı söylenebilir.

22 Haziran 1919 tarihinde, Amasya kararlarının ilânından ve kongreye davet genelgesi, sivil ve askerî makamlara şifre olarak verildikten sonra İstanbul'da bulunan bazı kişilere de bu kararlar bildirilmiştir. Bu kişilere ayrıca Mustafa Kemâl Paşa'nın 21 Haziran 1919 tarihli bir mektubu da gönderilmiştir. ³⁵ Bu mektubun metni, aşağıdaki şekildedir: ³⁶

"Vatanın bölünme tehlikesi ile karşı karşıya gelmiş olması, millî vicdanın bir kurtuluş amacı etrafında ve Müdafaa-i Hukuk u Milliye ve Redd-i İlhak teşkilâtı adları altında toplanmaya başlamıştır. Yalnız mitingler ve saire gibi gösteriler, büyük gayeleri hiçbir zaman kurtarmaz. Ancak milletin sinesinden doğmuş olursa faydalı olur. Fakat şüphe götürmeyen bir gerçektir ki, bu acı safhayı bu kadar yıkıcı bir hale getiren

32 Feridun Kandenir, *Hatıraları ve Söyleyemedikleri İle Rauf Orbay*, Ankara, 1965, s. 36.

33 A. F. Cebesoy, a.g.e., s. 72.

34 Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul, 1988 (2. Baskı), s. 47.

35 Kemal Atatürk, *Nutuk* (Haz: Z. Korkmaz), s. 24.

36 Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt: III, s. 916-917 (Vesika: 27).

sebepler, maalesef İstanbul'daki muhalif akımlar ve Anadolu'nun saf ve kutsal millî emellerini boşa çıkartmaya çalışan siyasî ve gayrimillî propagandalardır. Millî kuvvetleri bugün böyle yanlış yollara sevk ile dağıtmanın cezasını vatanımız aleyhinde çok geniş bir şekilde görmekteyiz. Dolayısıyla İstanbul, bu muhalif akımları, artık Anadolu'ya ve millî amaç ve duygulara hâkim değil, tâbi olmak mecburiyetindedir. Ve İstanbul, İtilâf devletleri tarafından boşaltılincaya kadar bu mecburiyet halinin devam edeceği kanaatindeyim. Bu hal tabii ki, sizin tarafınızdan da takdir olunur. Mektubumda anlatılan durum, bugün en çabuk bir şekilde genel bir millî kongrenin toplanmasını gerektirmektedir. Bu davet her tarafa iletilmiştir. Devletin parçalanması söz konusu olduğu bir sırada İngiliz propagandasıyla ortaya çıkan Kürdistan bağımsızlığı gibi akımlar da görüşmeler yoluyla bu tarafa kazanılmış ve hilâfet ve saltanat etrafındaki ortak amaçlarına davet edilmişler, bu konudaki mutabakatın sonunda durum lehimize dönmüş ve kongreye davet edilmişlerdir. Bu millî ve hayatî mesele için İstanbul'da sizin gibi vatanperver ve söz sahibi insanlara düşen fedakârlık çok büyüktür. Bu millî kurtuluş amacı gerçekleşinceye kadar ben Anadolu'dan ve milletin sinelerinden ayrılmayacağıma millete karşı kutsal bildiğim şeyler adına söz verdim. Hiçbir kuvvet bu millî karara engel olamayacaktır. Bu kararım, Anadolu'da bulunan sorumlu ve kıymetli bütün arkadaşlarımla ortak karar ve kanaatine dayanmakta olduğunu da ekleyerek kalbî saygılarımı sunarım."

Amasya'da alınan kararlarla Sivas Kongresine davet mektubunun gönderildiği kişiler ve bunlarla ilgili bilgiler şöyledir:

1- **Abdurrahman Şeref Bey (1853-1925):** Osmanlı Ayan Meclisi üyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Dönem İstanbul milletvekili. Tarih yazarı ve son Osmanlı vak'anüvisti.³⁷

2- **Reşit Akif Paşa (1863-1920):** Osmanlı Ayan Meclisi üyesi, Dahiliye Nazırı, şair.³⁸

³⁷ Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev Genel Dizin*, Düzenleyen: Sami N. Özerdim, Ankara, 1993, Cilt: IV, s. 1

³⁸ Gazi Mustafa Kemal, a.g.e., s. 269.

3- **Ahmet İzzet Paşa (Furğaç, 1864-1937)**: Müşir (Mareşal), Nazır (Bakan), Mondros Mütarekesi sırasında Sadrazam, Tevfik Paşa hükümetinde Dahiliye Nazırı iken, 5 Aralık 1920 günü Bilecik'te yapılan buluşmada Salih Paşa ile birlikte bulunmuş, Mustafa Kemâl Paşa her ikisini Ankara'ya getirmiş, bir süre sonra İstanbul'a dönmüşlerdir. Özdeş hükümette Hariciye Nazırı.³⁹

4- **Seyit Bey (1873-1924)**: Osmanlı Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci dönem İzmir milletvekili. Müderris, Ankara hükümetinde Adalet Bakanı.⁴⁰

5- **Halide Edip Hanım (Adivar, 1884-1964)**: Romancı. Kurtuluş Savaşı'nda Ankara'ya eşi Adnan Adivar'la gelmiş, Onbaşı aşamasını almış, Cumhuriyetten sonra eşi ile birlikte yurt dışına gitmiş, Atatürk'ün ölümünden sonra yurda dönerek İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyesi olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Dokuzuncu dönem İzmir milletvekili olmuştur. İzmir'in işgali sırasında İstanbul mitinglerindeki konuşmalarıyla ün yapmıştır.⁴¹

6- **Kara Vasıf Bey (1871-1931)**: Emekli Kurmay Albay, Sivas Kongresinde delege. İstanbul'da Anadolu'nun temsilcilerinden. Osmanlı Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Dönem Sivas milletvekili. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası genel yazmanı olmuştur. Ailesi **Karakol** soyadını almıştır.⁴²

7- **Ferit Bey (Tek, 1877-1971)**: Osmanlı Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci ve İkinci Dönem İstanbul ve Kütahya milletvekili. İstanbul'da Nafia Nazırı, Ankara'da Maliye ve İçişleri Bakanı, Büyükelçi.⁴³

8- **Ferit Paşa (1860-1937)**: General. İstanbul'da Harbiye Nazırı. Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Fırkası Başkanı.⁴⁴

39 Gazi Mustafa Kemâl, a.g.e., s. 6.

40 Gazi Mustafa Kemâl, a.g.e., s. 283.

41 Gazi Mustafa Kemâl, a.g.e., s. 114-115.

42 Gazi Mustafa Kemâl, a.g.e., s. 172.

43 Gazi Mustafa Kemâl, a.g.e., s. 96.

44 Gazi Mustafa Kemâl, a.g.e., s. 96.

9- **Câmi Bey (Baykurt, 1877-1937)**: Osmanlı Meclisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Dönem Aydın milletvekili, subay, gazeteci. ⁴⁵

10- **Ahmet Rıza Bey (1859-1930)**: Osmanlı Ayan Meclisi üyesi ve meclis başkanı, siyasetçi, gazeteci. ⁴⁶

Bu kişilerin sosyal, meslekî ve siyasî durumları göz önüne alınırsa, bunlara mektup göndererek Amasya'da alınan kararları bildirmek ve hattâ Sivas kongresine davet etmek, İstanbul'da mevcut olan potansiyelden istifade düşüncesinin varlığını ifade edebilir. Zira bu kişiler, o anda İstanbul'da politika üzerinde nüfuzları inkâr edilemeyecek kadar büyük olan kişilerdi. ⁴⁷

Kendilerine mektup gönderilen bu kişilerden Ahmet İzzet Paşa, Ahmet Rıza Bey, Câmi Bey, Kara Vasıf Bey'le Halide Edip Hanım'ın o tarihlerde Amerikan mandası taraftarı oldukları bilinmektedir. ⁴⁸ Hattâ 4 Aralık 1918 tarihinde Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin **Halide Edip Hanım**'ın girişimleriyle kurulduğu bilinmektedir. ⁴⁹ Bunun gibi **Kara Vasıf Bey**'in de, **istiklâl ve hakimiyete hiçbir vechile halel gelmemek şartıyla Amerikalıların iktisadî ve fennî müzaheretinden bir zarar gelmeyebileceğini**, bu hassas noktanın çok ve etraflıca incelenip Erzurum ve Sivas Kongrelerinde gündeme getirilmesini istemiş olduğu ⁵⁰, Sivas Kongresinde bizzat kendisinin bu konuyu gündeme getirmiş olduğu bilinmektedir.

Yukarıda isimleri sayılan kişilerden bazıları ile Mustafa Kemâl Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı içerisinde birlikte görev aldığı, bazıları ile de mütareke döneminde kişisel diyaloglar halinde olduğu bilinmektedir. **Ahmet İzzet Paşa** ile Mustafa Kemâl Paşa'nın yakınlığı Birinci Dünya Savaşı yıllarına gitmektedir. Kafkas Cephesinde Mustafa Kemâl Paşa'nın 16. Kolordu Komutanı olduğu 1916 yılında bu kolordunun bağlı olduğu II. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa'dır. ⁵¹ Bundan bir yıl sonra Ahmet İzzet

45 Gazi Mustafa Kemâl, a.g.e., s. 49.

46 Gazi Mustafa Kemâl, a.g.e., s. 7.

47 Selâhattin Tansel, **Mondrostan Mudanyaya Kadar**, Cilt: II, Ankara, 1978, s. 100.

48 S. Akşin, a.g.e., Cilt: I, s. 521 ve S. Tansel, a.g.e., Cilt: II, s. 100.

49 S. Akşin, a.g.e., Cilt: II, s. 271.

50 S. Akşin, a.g.e., Cilt: I, s. 525.

51 İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu**, Ankara, 1993, s. 119.

Paşa, Kafkas Ordu Grubu Komutanı, Mustafa Kemâl Paşa da, bu gruba bağlı II. Ordu Komutanıdır. ⁵² Mütareke döneminde de Mustafa Kemâl Paşa'nın Ahmet İzzet Paşa ile diyalogu devam etmiştir. Ahmet İzzet Paşa, devamlı surette Mustafa Kemâl Paşa'nın sadrazam adayı olmuştur. ⁵³

Mütareke döneminde Mustafa Kemâl Paşa'nın diyalog halinde olduğu diğer bir isim de **Ahmet Rıza Bey** olmuştur. Ahmet Rıza Bey'in Senato (Ayan Meclisi) Başkanı olarak gerek iç, gerekse dış politikada ağırlıklı bir yeri bulunmaktadır. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakkî Partisi'nin ön saflarında yer almış, ancak daha sonra bu konumundan uzaklaşarak Birinci Dünya Savaşı yıllarında İttihat ve Terakkî Partisinin politikalarını ciddî şekilde eleştirmeye başlamıştır. ⁵⁴ Mütareke döneminde kendisini ciddî bir sadrazam adayı olarak görmüş ⁵⁵, İtalya ve özellikle Fransa hükümetleriyle diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Fransa ile yakınlığın sağlanmasında Ahmet Rıza Bey'in önemli bir yeri olmuştur. ⁵⁶

Câmi Bey ise, son Osmanlı Mebuslar Meclisinde Misak-ı Millîyi destekleyen **Felâh-ı Vatan** grubunun başkanlığı görevinde bulunmuştur. ⁵⁷

Amerikan mandası taraftarı olan bu kişilerin seçilmesinde ve Sivas Kongresine davet edilmesindeki düşünce, bu kişilerin özellikle İngiliz mandasına karşı olmaları ile, İngiltere'nin Osmanlı hükümeti üzerindeki baskı ve işgal politikasına karşı bir atmosferin oluşturulmuş olmasıdır. İngiltere karşıtı olan bu düşünce sahiplerinin millî mücadeleye kanalize edilmesi düşünülebilir. Nitekim Sivas Kongresinde İngiliz mandası fikri ile Amerikan mandası fikri de reddedilecek ve millî istiklâl sağlanması yolunda kararlar alınacaktır. Bu şekilde İstanbul'da söz sahibi olan politikacı, asker ve gazetecilerin gündemine Sivas Kongresi ve millî istiklâl fikri girmiş olacaktır. Nitekim Seyit Bey ile Ferit Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde üyelik ve Türkiye Cumhuriyeti'nde bakanlık; Kara

52 İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu**, Ankara, 1993, s. 122.

53 S. Akşin, a.g.e., Cilt I, s. 128.

54 S. Akşin, a.g.e., Cilt: I, s. 186.

55 S. Akşin, a.g.e., Cilt: I, s. 126.

56 S. Akşin, a.g.e., Cilt: II, s. 274.

57 S. Akşin, a.g.e., Cilt: II, s. 318-319.

Vasıf Bey ve Câmî Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği yapmış, Halide Edip Hanım, millî mücadelenin ateşli bir taraftarı olmuştur. Ahmet Rıza Bey, Avrupa'da, özellikle Fransa'da millî mücadele fikrinin propagandasını yapmıştır.⁵⁸

Mustafa Kemâl Paşa'dan mektup alan on kişiden dördü, Ahmet İzzet Paşa, Nafîa Nazırı Ferit Bey, Kara Vasıf Bey ve Ahmet Rıza Bey, Amasya kararları ve Sivas Kongresi hakkındaki görüşlerini açıklamışlardır. Ancak Ahmet İzzet Paşa, hatıralarında bu konuya yer vermemiştir.⁵⁹ Ahmet Rıza Bey'in hatıralarına ulaşmış olan Prof. Dr. Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele** isimli eserinde Ahmet Rıza Bey'den de bu konuda bilgi nakletmemiştir. Kara Vasıf Bey, Ahmet İzzet Paşa, Ferit Bey ve Ahmet Rıza Bey'in konu ile ilgili görüşleri, İstanbul'dan Kara Vasıf Bey tarafından Ankara'da bulunan 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'ya gönderilen bir mektupta ifade edilmiş, Ali Fuat Paşa da bunları hatıralarında aktarmıştır. Mektup ve cevap olayı ile ilgili olarak Prof. Dr. Sina Akşin'in de kullandığı tek kaynak, Ali Fuat Paşa'nın hatıraları olmuştur.

Şimdi, Amasya'dan gönderilen mektupla ilgili olarak adı geçen kişilerin görüşlerine bakalım:

Kara Vasıf Bey, cevabında, **şimdiden ortaya çıkmamız iyi oldu. Zira bayrak açıldığında canı yanan millet, derhal toplanır, gizli gizli iş gayet geç ve güç olurdu. İngilizler tazyik ediyormuş, onların tazyiki millî varlığımıza imkân vermemek içindi. Şimdi çıldırıyorlar demiştir.**⁶⁰ Bu sözlerden, Kara Vasıf Bey'in Amasya'da alınan kararlara tam bir destek verdiği söylenebilir.

Ahmet İzzet Paşa'nın görüşleri şöyle aktarılmıştır:⁶¹

1- Yabancılardan her türlü teşvik ve kolaylığı gören gayrimüslimler,

58 Kâzım Karabekir, a.g.e., s. 1162.

59 Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, İkinci Cilt, İstanbul, 1993.

60 A.F. Cebesoy, a.g.e., s. 94.

61 A.F. Cebesoy, a.g.e., s. 91-92.

İtilâf Devletlerinin müdahalesini çekecek sebepler arıyorlar. Şikâyetlere meydan vermemek için gayrimüslimleri iyi tutmak, halkın taarruzlarına meydan vermemek lâzımdır.

2- İstanbul'a karşı itaatsizce hareket tarzı doğru değildir. Daima hürmetli olunmalıdır.

3- İtilâf Devletleri, Bolşevizmden çok çekindiklerine göre, Trabzon ve diğer bölgelere asker çıkarma teşebbüslerine karşı konulması, Osmanlı ülkesinin bölünmesine ve İstanbul'daki müslümanların katliamına meydan verilmesi olacaktır.

Bu sözlerden Ahmet İzzet Paşa'nın daha çok günlük olaylarla ilgilendiği anlaşılmaktadır. Amasya'da alınan kararların uzun vadede verebileceği sonuçlar hakkında bir düşüncesi yoktur.

Nafia Nazırı **Ferit Bey**'in Amasya kararları ve Sivas Kongresi daveti ile ilgili mektup hakkındaki kanaatleri ise, şu şekilde ifade edilmiştir:⁶²

1- Hareket zamansızdır. Gizli olarak her türlü hazırlık yapılmalı, Avrupa bizi bölmeye kalkışırsa o zaman meydana çıkmalı ve mücadeleye atılmalıdır.

2- Bu acelecilik sonucunda İngilizlerin tazyiki artmış, Mustafa Kemâl Paşa'nın azline bu zorunluluk hali ile emir verilmiştir. Fakat bu emirde İstanbul'a gelmesi şart koşulmuş olmadığından vatanî görevine bir ordu müfettişi sıfatıyla değil, bir millet ferdi olarak çalışması mümkün ve uygundur.

3- Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi (o sırada Sadrazam Vekili idi) ile Albay Sadık Bey'in arası açılmış, fakat kabinenin direnmesi sayesinde Sadık Bey yere vurulmuştur. Ali Kemâl Bey'in hükümetten çıkarılması kendi çalışmalarının sonucudur. Sadrazam Damat Ferit Paşa, Paris'ten

62 A.F. Cebesoy, a.g.e., s. 92.

döndükten sonra İçişleri Bakanlığına geçecektir. Bu faaliyetlerin amacı, hükümeti, Mustafa Kemâl Paşa ve arkadaşları lehine çevirmek ve kabineyi Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na bırakmamaktır. Eğer hükümet onlara geçerse, Mustafa Kemâl, Mersinli Cemâl ve Yusuf İzzet Paşalara bir husumet başlayacaktır. Hattâ İtilâf devletlerinden asker isteyerek ülkede her fenalığı yapmaları mümkün olacaktır.

4- Kendisi yukarıda saydığı önemli işler dolayısıyla Mustafa Kemâl Paşa'nın yanına gelemeyecek, millî görevine İstanbul'da devam edecektir.

Ferit Bey, Nafia Vekili olarak hükümetin Mustafa Kemâl Paşa'yı ordu müfettişliği görevinden alma kararına uymuştur. Ancak İstanbul'a gelmesinin istenmemiş olması ile Anadolu'daki görevine devam edebileceği fikrindedir. Amasya kararlarının açıklanmasını uygun bulmamakla beraber, Sivas Kongresi kararını tasvip ettiği anlaşılmaktadır.

Ahmet Rıza Bey'in konu ile ilgili görüşleri de şöyle tesbit edilmiştir: ⁶³

1- Haince hareketlerde ve girişimlerde bulunmadıkça, gayrimüslimlere saldırmamak ve mümkün mertebe onları kazanmak lâzımdır. Bu güvence oralardaki İtilâf Devletleri temsilcilerine de verilmelidir.

2- Millî kongreyi gerçekten millî olmaya ve millî egemenliği temsile lââyık bir düzen, ağırbaşlılık ve bilgi ile yönetmelidir. Aşırılıktan kaçınmalı, gösterişe meydan verilmemelidir. Haklı ve makul medenî ilkeleri uygun ve kesin bir dil ile istemek için yetkililer düzenli ve devamlı bir şekilde çalışmalıdır.

3- Diktatörlükten, hırslı ve mutaassıp ihtilâlcilikten sakınılmalı, yasal olan ve millî isteklere uygun bir yol tutmalı ve bunu davranışlar ile de güçlendirmelidir.

4- Saltanat ve hilâfetin kesinlikle zarar görmeyeceği, tam tersine millî

63 A.F. Cebesoy, a.g.e., s. 93.

isteklerin bunu güçlendirdiği ve hilâfetin bağımsızlığı amacını da hedef aldığı her fırsatta ortaya konulmalıdır.

5- Sahillerimizin ablukası, barışın geciktirilmesi gibi sonuçlara göre, şimdiden her tarafta erzak toplanması ve biriktirilmesi, halkın hoşnut tutulması, İtalyanlarla ilişkilerin güçlendirilmesi ile onlardan silâh ve mühimmat alınması şeklinde kanaat sahibi olduğu belirtilmektedir.

Bu ifadelerden Ahmet Rıza Bey'in de Ahmet İzzet Paşa gibi gayrimüslimlere iyi muamele edilmesi ve saltanat ve hilâfet makamlarına saygılı davranılması suretiyle Amasya kararlarına ve Sivas Kongresinin toplanması fikrine sıcak baktığı anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemâl Paşa, Hüseyin Rauf Bey ve Üçüncü Ordu Müfettişliği karargâhında bulunan görevliler, toplam 14 günlük bir ikametden sonra Erzurum'a gitmek üzere **26 Haziran 1919** günü Amasya'dan ayrılmışlardır.⁶⁴

Amasya Tamimi üzerinde bilim adamları tarafından değişik yorumlar yapılmıştır. Bu tamim ile Mustafa Kemâl Paşa'nın niyetini ilk ve kesin bir biçimde ortaya koyduğu ifade edilmiştir.⁶⁵ Başka bir yorumda, Amasya Tamimi bir inkılâp bildirisi olarak değerlendirilmekte ve, "Her ne kadar padişah doğrudan hedef alınmamışsa ise de, Anadolu'da Mustafa Kemâl Paşa'nın liderliğinde oluşan ve örgütlenen ulusal irade, yüzyılların dinî ve geleneksel Osmanlı iradesini yıkıyordu. Bir yandan düşman işgaline karşı başlayan bu örgütleniş, diğer yönden ulusal egemenliği sağlamak için padişah ve onun temsil ettiği değerlere karşı da yapılıyordu. Bu sebeple "millî bağımsızlık" ve "millî egemenlik" iç içe birbiriyle bütünleşmiş bir biçimde başlıyordu" denilerek⁶⁶ **millî bağımsızlık** ve **millî egemenlik** kavramlarının ön plâna çıkarıldığı vurgulanmaktadır.

Amasya Tamiminin siyasî boyutunu değerlendiren bir yazar ise, "Amasya Tamimi ile Türk devriminin aksiyon safhası, yani ihtilâl su yü-

64 Kemal Atatürk, *Nutuk*, (Haz. Z. Korkmaz), s. 28.

65 Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, 1993 (5. Baskı), s. 130.

66 Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara, 1994 (3. Baskı), s. 164.

züne çıkmış, millî hakimiyet ve istiklâle dayanan millî hareket, haksızlığa karşı bir isyan parolası olarak belirmiştir. Amasya Tamimi, bir ihtilâl beyannamesidir ve Anadolu'da ihtilâl başladığını göstermektedir" demekte ⁶⁷, yine aynı yazar, Amasya Tamiminin hukukî boyutunu değerlendirirken de, "Türk inkılâbının bir temel prensibi olan millî hakimiyet, sultan halifeye karşı millet iradesinin bir görünümü olarak, hukukî yönüyle Amasya Tamiminde yer almaktadır. Bu prensip, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararlarına etki yapmış, sonraları hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olması gereğini ortaya çıkarmıştır" ⁶⁸ şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Konuyu bir Siyaset Sosyoloğu gözü ile değerlendiren Prof. Dr. Doğu Ergil de çok ilginç sonuçlara varmıştır. Buna göre, "Amasya kararları, Türk millî devletinin doğuşunu hazırlayan olayları açış belgesi olacak niteliktedir. Bu genelge ile meslekî kökenleri asker olan ve bütün yetkilerini, etkinliklerini, itibarlarını devlete ve onu temsil eden saltanat kurumuna bağlılıkla, hizmetle sağlamış yüksek rütbeli bir küme memur, kendilerine bu imkânı sağlayan kurumlara karşı açıkça cephe alıyorlardı". ⁶⁹ "Amasya toplantısının ve varılan kararların en önemlilerinden biri de, bürokratik kökenli olan önder kadronun, millî dava doğrultusunda çalışabilmeleri ve dayanışmalarını sürdürebilmeleri için, hükümet ile olan ilişkilerini sınırlamaları, gerekirse emir komuta ilişkilerini kesmeleri gereğidir. Böylece İstanbul'un millî cereyan ve teşkilâtlanma açısından zararlı olan teşebbüsleri daha tesirli olarak önlenebilecektir". ⁷⁰ "Amasya toplantısının bir başka önemli sonucu da, teklif edilen ve düşünülen bütün teşebbüslerin, bugün haritada Türkiye olarak görünen Türk yurdu çerçevesinde öngörülmüş olmasıdır. Arap toprakları, son derece gerçekçi bir kararlılıkla, tartışma dışı bırakılmıştır. Başka deyişle, milliyetçilik, coğrafi mekânda da gerçekçilik temeline oturtulmuştur". ⁷¹

Diğer bir değerlendirmeye göre de Amasya Tamimi, "ulusal egemenliğe dayalı yeni Türk devletinin kurulması yolunda atılan ilk adım" olarak ifade edilmiştir. ⁷² Devlet denildiği zaman, herşeyden önce bir insan topluluğu, bir millet varlığı anlaşılır. Bundan sonra, bu insan top-

67 Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982, s. 179.

68 H. Eroğlu, a.g.e., s. 184.

69 Doğu Ergil, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Ankara, 1982, s. 114.

70 D. Ergil, a.g.e., s. 116.

71 D. Ergil, a.g.e., s. 117.

72 Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I/1, Yükseköğretim Kurulu Yayını, Ankara, 1995, s. 64.

luluğunun coğrafi sınırlarla belirlenmiş bir arazide yerleşmiş olduğu görüldür. Bir milleti meydana getiren kişilerin, o millet içerisindeki her çeşit hürriyeti; yaşama hürriyeti, çalışma hürriyeti, fikir ve vicdan hürriyetinin güvence altında bulundurulması gerekir. Bunun gibi bir milletin tamamının her çeşit hürriyeti, yani kendi topraklarında dışardan hiçbir müdahale ve sınırlama olmaksızın, hür ve bağımsız yaşaması ve çalışması gereklidir. İşte, devlet gerek kişilerin hürriyetini sağlamak için millet üzerinde bir nüfuz ve gerek ülkenin bağımsızlığını koruyabilmek için kendine özgü bir nüfuz ve kuvvete sahip olmalıdır. O halde devlet, belirli bir arazide yerleşmiş ve kendine özgü bir kuvvete sahip kişilerin bütününden oluşan bir varlıktır. ⁷³ Modern hukuka göre de devlet, bir milletin belli bir toprak parçası üzerinde politik bir örgütlenme sonucu ortaya çıkan kişiliği olarak tarif edildikten sonra, devleti meydana getiren unsurlar Ülke, Millet (topluluk), Devlet kudreti (İstiklâl) ve Politik Örgütlenme (İktidar) şeklinde sıralanmıştır. ⁷⁴

Konuyu bu açıdan ele alıp değerlendirdiğimizde, Amasya Tamiminde **vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir** denilerek mevcut devlet yapısının yani Osmanlı Devletinin dayanması gereken unsurlardan ikisi ülke bütünlüğü ve istiklâl esasının yok olmaya yüz tuttuğu anlatılmaktadır. İstanbul'daki hükümetin, **üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememiş** olduğu söylenerek yine devletin diğer bir esası olan siyasî örgütlenme, yani iktidar gücünün de bittiği dile getirilmektedir. Bunların sonucunda milletin bütünlüğü de ihlâl olduğundan mevcut devlet yapısının sona erdiği ilân edilmiş olmaktadır. Aynı açıdan değerlendirildiğinde, **Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır** ifadeleri ise yeni bir devlet yapısının kurulması gereğini işaret etmektedir ki bu devlet **Türkiye Cumhuriyeti** olacaktır. Bu devletin kuruluş felsefesi olarak da milletin egemenliğine yol açılmış olmakla ilk defa demokrasinin temel prensiplerine uygulama alanı sağlanmışır. ⁷⁵

Bütün bu değerlendirmelerin sonucunda Amasya Tamimi'nin özellikle Millî Mücadele tarihi açısından olduğu gibi genel olarak Türk tarihi açısından da önemli bir belge olduğu görülmektedir.

⁷³ Atatürkçülük, Birinci Kitap, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1984, s. 3.

⁷⁴ Aydın Taneri, **Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün**, İstanbul, 1981 (2. Baskı) s. 25.

⁷⁵ J. Blanco Villalta, Atatürk, (Çev: Fatih Özsu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1982, s. 291.